

воздействия. Особенность правового воздействия в аспекте антрополого-коммуникативного подхода определяется через возможность совместить и синтезировать в праве идею права, которая существует в правах человека, и ее реализацию в правоотношениях.

Ключевые слова: правовое воздействие, пределы правового воздействия, антрополого-коммуникативный подход, действие права.

Nastavna G. The limits of the legal influence as a part of the legal progress (anthropological-communicative aspect)

In this article the limits of the legal influence as part of legal progress in terms of the anthropological-communicative approach to their definition are investigated. Attention is focused on the specifics of law analysis in terms of the anthropological-communicative approach. The analysis of the action of law and the classification of the law reasons typology influence is conducted. The objective and subjective approaches to defining the limits of the legal influence, the lower and upper limit of legal regulation are defined. The objective and subjective factors of the legal influence limits are determined. The feature of the legal influence in terms of the anthropological-communicative approach is determined by the opportunity to combine and synthesise in law the idea of law that exists in human rights and its implementation in the relationship.

Key words: legal influence, limits of legal influence, anthropological-communicative approach, action of law.

УДК 340.12

*Катерина Валеріївна Ніколіна,
доцент кафедри теорії права та держави
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук*

ПРАВОВИЙ ПРОГРЕС ЯК ФОРМА ПРАВОВОГО ЖИТТЯ

Обґрунтування актуальності будь-якого наукового дослідження, як правило, обумовлюється відповідними трансформаціями в політичній, економічній, соціальній і, зокрема, правовій сферах, що засвідчує безперервний розвиток суспільних відносин. Зміна соціальної дійсності має діалектичний характер, оскільки відбувається внаслідок єдності і боротьби протилежностей. Інакше кажучи, у соціумі формуються як позитивні, так і негативні явища, які в цілому відображають рівень розвитку суспільства в конкретно-історичних умовах та формують вектор його вдосконалення. Право як соціальне явище також перебуває у прямій залежності від соціального прогресу і повинно відображати його етапи.

Сучасні наукові праці рясніють термінами «модернізація», «гармонізація», «уніфікація», «трансформація», «еволюція» стосовно правової системи та права зокрема, наголошуючи на їх динамічному характері. І в цьому контексті особливої актуальності набуває питання: яким чином відбувається зміна права, чи стає воно краще в своєму історичному розвитку чи навпаки деградує? Відповідь, на наше переконання, може дати комплексне дослідження категорії правовий прогрес як відображення позитивних змін у процесі правового розвитку.

Слід зазначити, що ідея прогресу як загальносоціального явища має тривалу історію дослідження і розглядалася у працях В. Босенка, Г. Гегеля, М. Грушевського, Е. Дюркгейма, Ж. Кондорсе, О. Конта, Ж.-Ж. Руссо, М. Шаповала та ін. Окремі аспекти правового прогресу розкриваються у поглядах А. Барсукова Д. Віко, А. Воронцової, І. Оборотова, П. Сорокіна та ін.

Разом із тим у вітчизняній юридичній науці відсутня єдина концепція правового розвитку і правового процесу відображення модернізації правової дійсності. Без відповіді залишаються питання критеріїв прогресу в праві, його напрямів, джерел, ознак, принципів. Саме тому метою нашої статті є обґрунтування необхідності комплексного теоретичного дослідження правового прогресу як самостійної категорії.

Розглядаючи правовий прогрес як форму соціального прогресу, слід з'ясувати підходи до визначення та характеристики останнього. І тут на перший план виходить проблема існування прогресу як феномену соціальної дійсності. Кризові явища в різноманітних сферах суспільного життя провокують скептичне ставлення до можливості позитивних змін і внаслідок цього категорія прогрес, на думку деяких науковців, не повинна використовуватися для характеристики розвитку соціуму. У цьому контексті ми поділяємо позицію В. Скворець, який стверджує, що заперечення ідеї соціального прогресу негативно впливає на процес розвитку життєстрою кожного народу, бо відкидає будь-які орієнтири його поступу [1, с. 123].

Прогрес (від лат. *progressus* – поступальний рух, успіх) традиційно розуміється як властивість реальних процесів, що полягає у висхідному русі від нижчого до вищого, від менш досконалого – до більш досконалого [2, с. 539–540]. Якщо ж звернемося до зарубіжних джерел, то процес там має декілька значень, зокрема: як рух до поліпшення чи більш розвиненої стадії або до першості; як те, що відбувається або робиться зараз, у цей момент [3].

У юридичній науці суспільний прогрес визначається як «висхідний розвиток людства від нижчих

ступенів своєї соціально-економічної, політичної і духовної організації до вищих; якісне оновлення форм суспільного життя і відносин між людьми; поступальну зміну загальноцивілізаційних і формаційних етапів розвитку соціуму» [4, с. 76]. Таким чином, прогресивний розвиток, як правило, пов'язаний із досягненням певним явищем більш якісних змін.

Теоретична складність пізнання правового прогресу проявляється вже при спробі визначити сферу його існування, оскільки категорія «правового» в філософській та юридичній думці є однією з найбільш складних та неоднозначних. Це пояснюється такими особливостями посткласичного періоду в юридичній науці, як відмова від моністичного сприйняття сутності права та утвердження методологічного плюралізму в підходах до праворозуміння.

Досліджуючи правовий прогрес, ми виходимо з того, що правове в цьому випадку характеризується найвищим ступенем узагальненості і позначає всю правову реальність як єдність об'єктивних та суб'єктивних аспектів буття права.

Протилежною категорією до процесу є регрес, що відображає зворотній процес у бік деградації. Саме діалектична єдність цих двох процесів характеризує динамічні зміни будь-якого явища чи системи, в тому числі і права. Однак, як стверджує І. Оборотов, і прогрес, і регрес – це завжди процеси односпрямованих, незворотних в часі змін, які входять у більш широке поняття розвитку, але виступають не як його форми, а лише як його оціночні характеристики [5, с. 6]. Тобто, характеризуючи процес розвитку права, ми, на основі цього твердження, не можемо однозначно говорити про позитивні чи негативні зміни, оскільки в будь-якому випадку це буде суб'єктивна оцінка. Одним зі шляхів вирішення проблеми суб'єктивного сприйняття результатів правових трансформацій, на нашу думку, може стати визначення правового прогресу в двох аспектах:

- як процес розвитку права і правових явищ у напрямі вдосконалення;
- як результат, що відображає якісні зміни правового життя.

Правовий прогрес як процес можна охарактеризувати як цілеспрямований, незворотний, поступальний рух права з метою втілення ідеї права (ідеальної моделі) в правову реальність. Такий підхід дозволяє зберегти уявлення про право як ціннісний орієнтир, що підлягає трансформації для адекватного відображення суспільних потреб. Якщо ж прогрес у праві розглядати виключно як оціночну категорію, що має суб'єктивний характер, то є небезпека підвищення рівня правового нігілізму, оскільки виникає логічне запитання: навіщо будь-які зміни, якщо в підсумку вони в певному аспекті будуть визначені як негативні?

А. Воронцова неоднозначно оцінює значення правового прогресу, говорячи, що, з одного боку, – це досягнення та осягнення нових можливостей вирішення проблем тощо. З другого боку, прогрес супроводжується виділенням частини суспільства, яка неспроможна перейти до нового способу життя. Крім того, на думку автора, ціна за прогрес – відмова від частини наявних правових та інших соціальних норм та досягнень [6, с. 14]. Коментуючи таку позицію, слід звернутися до питання джерел (підстав) правового прогресу. Оскільки прогрес у праві нерозривно пов'язаний із суспільним прогресом у цілому як його форма, то джерело відповідних трансформацій слід вбачати саме в зміні суспільних потреб та інтересів, засобом закріплення та захисту яких і виступає право. У такому випадку відмова від частини наявних правових та соціальних норм є цілком виправданою і навіть необхідною, оскільки втрачаються лише ті, які не є корисними, дієвими та ефективними.

Правовий прогрес, на наше переконання, це явище, яке характеризується самовизначенням, саморозвитком і не може бути кероване імперативно. Лише ті зміни правової реальності, які сприймаються, а отже, легітимуються конкретним суспільством, можуть визначатись як прогресивні. З позиції цивілізаційного підходу до розвитку соціуму це означає, що правовий прогрес є нелінійним процесом і передбачає альтернативні шляхи розвитку для кожної цивілізації, це підтверджує паралельне існування у сучасних умовах суспільств із різним рівнем розвитку правових систем.

Можемо констатувати нерозривний зв'язок правового прогресу і правового життя суспільства. О. Куціпак правове життя розглядає як єдину категорію, яка дозволяє охопити всю сферу буття права з його позитивними та негативними проявами, випадковими чинниками, що відображають його динаміку [7, с. 67]. Таким чином, правове життя дозволяє проаналізувати правомірні та протиправні складові, які повинні досліджуватися комплексно, системно у їх взаємодії як елементи одного цілого. Саме такий підхід відображає діалектику в праві, що базується на боротьбі протилежностей. На нашу думку, залежно від того, які з елементів у правовому житті (правомірні чи протиправні) переважають на конкретно-історичному етапі розвитку певного суспільства, можна говорити про прогресивний чи регресивний напрям його розвитку. Отже, видається, що в узагальненому вигляді правовий прогрес можна розглядати як одну з форм правового життя.

При цьому важливо наголосити, що правовий прогрес повинен втілювати гармонійне поєднання правових традицій, цінностей та інноваційних підходів, обумовлених модернізацією суспільного життя. Це свідчить про те, що розвиток права відбувається еволюційно, тобто ґрунтується на історично сфор-

мованих національно-культурних особливостях конкретного правового простору. Видається, що саме ідея права як аксіологічний компонент правової реальності виступає тим відносно статичним (консервативним) елементом, який повинен бути взятий за основу прогресивного розвитку. Схожої позиції дотримується й І. Оборотов, говорячи, що ідея права, незважаючи на скасування зовнішньої форми її вираження, довго ще буде впливати на правову культуру та правову свідомість [5, с. 8].

Слушною в цьому контексті є позиція А. Барсукова, який обґрунтовує думку, що найбільш прийнятним показником юридичного прогресу виступає правова культура, яка включає в себе сукупність норм, цінностей, юридичних інститутів, процесів і форм, що виконують функцію соціоправової орієнтації людей в конкретному суспільстві [8, с. 12]. Таким чином, правова культура є самостійним явищем і не тільки відображає, а й сама визначає правове життя і правовий розвиток держави.

Отже, саме правові цінності як історично-культурні надбання конкретного суспільства є базисом для динамічних змін у правовій сфері, а це, в свою чергу, виступає однією з специфічних особливостей правового прогресу. На відміну від інших видів соціального прогресу (наприклад, науково-технічного, економічного), які можуть розвиватися революційним шляхом внаслідок відкриття інноваційних технологій і методів, для правового прогресу все ж характерний поступовий еволюційний шлях розвитку.

Правовий прогрес як результат покликаній відображати те, наскільки якісні зрушення відбулися за певний період розвитку. У цьому випадку необхідно визначити універсальні критерії правового прогресу, які б слугували засобами відмежування прогресивних і регресивних змін у праві.

У юридичній літературі зроблено спробу встановити такі критерії шляхом використання соціологічних методів опитування, фактично з'ясувавши очікування від права як засобу соціальної регуляції. Сформульовано такі критерії правового прогресу: досягнення справедливості в правових рішеннях; захищеність людини правом; зрозумілість нормативно-правових актів, простота їх викладу; чіткий правовий механізм реалізації норм; рівень правосвідомості і правової культури, рівень довіри до права; наявність розумного балансу між інтересами особистості, суспільства і держави [9, с. 118].

На нашу думку, наведені критерії є занадто абстрактними та оціночними категоріями, які, в свою чергу, потребують відповідних критеріїв їх визначення. Однак в цілому видається логічним шукати критерії правового прогресу саме у відповідності соціального призначення права фактичним результатам його дії.

На сьогодні в умовах гуманізації всіх сфер суспільного життя, коли людина визнається найвищою соціальною цінністю, роль права полягає у гарантуванні і захисті гідного рівня життя індивіда, вільного розвитку його особистості. Право в сучасних інтерпретаціях постає як форма буття та забезпечення прав і свобод людини. Саме тому, вважаємо, що одним з *універсальних критеріїв правового прогресу* може стати рівень забезпечення прав людини в межах конкретного історичного етапу в правовому просторі відповідного суспільства.

При цьому важливо зауважити, що правовий прогрес можна оцінювати також на глобальному рівні, який характеризує рівень правової визначеності, забезпечення та захисту прав людини у світовому співтоваристві. Зокрема, можемо констатувати, що в рамках концепції прав людини активно розробляється вже їх «четверте покоління», що, безумовно, свідчить про правовий розвиток у напрямі еволюції.

Таким чином, необхідність наукової розробки концептуальних засад феномену правового прогресу є об'єктивною потребою не лише правової теорії, а й практики. Правовий прогрес як одна з форм правового життя дозволяє оцінити рівень і визначити напрям розвитку відповідного суспільства.

Прогнозуючи можливі напрями подальшого дослідження категорії «правовий прогрес», актуальним, на наше переконання, є аналіз його співвідношення з мораллю, правовими традиціями. Крім цього, використовуючи системно-структурний підхід, можна характеризувати позитивні якісні зміни в межах окремих структурних елементів правової реальності, що дозволить сформулювати стратегічні напрями правової політики.

Використані джерела

1. Скворець В. О. Соціальний прогрес як суспільствознавча проблема / В. О. Скворець // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2011. – № 47. – С. 123–133.
2. *Філософський словник* / за ред. В. І. Шинкарука. – 3 вид., перероб. і доп. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.
3. *Progress* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/progress>.
4. Мигولاتьев А. А. Общественный прогресс и регресс: философский аспект / А. А. Мигولاتьев // Социально-гуманитарные знания. – 2004. – № 3. – С. 76–90.
5. Оборотов І. Об'єктивний і суб'єктивний виміри правового розвитку / І. Оборотов // Юридичний вісник. – 2011. – № 3. – С. 5–11.
6. Воронцова В. А. Правовий прогрес як індикатор розвитку правової системи / В. А. Воронцова // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 3. – С. 14–16.
7. Куціпак О. В. Правове життя як самостійна юридична категорія / О. В. Куціпак // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 3. – С. 64–68.

8. Барсуков А. Ю. Правовой прогресс как юридическая категория : Дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. / А. Ю. Барсуков. – Саратов, 2004. – 191 с.
9. Захарцев С. И. О правовом прогрессе как философско-правовой проблеме / С. И. Захарцев, В. П. Сальников // Российский журнал правовых исследований. – 2015. – № 2. – С. 113–121.

Николина К. В. Правовой прогресс як форма правового життя

У статті обґрунтовується необхідність комплексного дослідження категорії «правовой прогресс». Автором запропоновано розглядати правовой прогресс у двох аспектах – як процес (цілеспрямований, незворотний, поступальний рух права з метою втілення ідеї права (ідеальної моделі) в правову реальність) та як результат (який покликаний відображати, наскільки якісні зрушення відбулися за певний період розвитку права). Акцентується увага на нерозривному зв'язку правового прогресу та правового життя. Одним з універсальних критеріїв правового прогресу визначається рівень забезпечення прав людини в межах конкретного історичного етапу в правовому просторі відповідного суспільства.

Ключові слова: правовой прогресс, правовое життя, правовой розвиток, еволюція права, регрес права, соціальний прогресс.

Николина Е. В. Правовой прогресс как форма правовой жизни

В статье обосновывается необходимость комплексного исследования категории «правовой прогресс». Автором предложено рассматривать правовой прогресс в двух аспектах – как процесс (целенаправленное, необратимое, поступательное движение права с целью воплощения идеи права (идеальной модели) в правовую реальность) и как результат (который призван отражать, насколько качественные сдвиги произошли за определенный период развития права). Акцентируется внимание на неразрывной связи правового прогресса и правовой жизни. Одним из универсальных критериев правового прогресса определяется уровень обеспечения прав человека в рамках конкретного исторического этапа в правовом пространстве соответствующего общества.

Ключевые слова: правовой прогресс, правовая жизнь, правовое развитие, эволюция права, регресс права, социальный прогресс.

Nykolyna K. Law progress as the form of law life

The article is devoted to justification of need for a comprehensive theoretical study of the legal progress as an independent category. The legal progress as the process can be described as a deliberate, irreversible, progressive movement of law for the purpose of realization of the idea of law (the ideal model) into the legal reality. Such approach allows to preserve the idea of law as a value orientation which is subject to transformation to adequately reflect the community needs. The legal progress as the result is intended to reflect how the qualitative changes have occurred over a certain period of development. One of the universal criteria of the legal progress may be the level of protection of human rights within a specific historical stage in the legal space of the particular society.

Key words: law progress, law life, law development, evolution of law, regress of law, social progress.

УДК 349.6

Денис Андрійович Ніколюк,
здобувач

Київського університету права НАН України

**ЕКОЛОГІЧНА ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВИ:
ПРАВОВІ ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ**

Сучасний екологічний стан навколишнього середовища, його безпека і розвиток є одним із пріоритетних напрямів державної діяльності, а також вагомим підставою для співробітництва держав на міжнародному рівні, дотримання стандартів, принципів і норм міжнародного права у сфері екології та розробка програм зі здійснення належного екологічного захисту населення на внутрішньодержавному рівні. Тому ґрунтовність з'ясування сутнісних, характерних аспектів екологічної функції держави засновується не лише на дослідженні її сутності, правової природи, а й має важливе практично-правове спрямування, що надає змогу визначити її місце та значення у процесі сучасного розвитку держав, з одного боку, та виявити особливості діяльності держави в екологічному напрямі, з другого боку.

У сучасній загальнотеоретичній науці проблематика функціонального призначення держави не належить до малодосліджених. Основні форми його прояву були предметом наукового аналізу у працях О. Варич, О. Верника, С. Гусарева, М. Козюбри, О. Лощихіна, А. Машкова, Н. Оніщенко, О. Сурилова, В. Погорілка та ін.

Важливою складовою функціональної характеристики держави є екологічна функція, практична значущість якої у сучасних умовах суттєво збільшується. Її особливості та змістовна характеристика досліджені на галузевому рівні В. Андрейцевим, Н. Малишивою, Ю. Шемшученком.

Виокремлений напрям дослідження екологічної функції держави, на нашу думку, доцільно проаналізувати, засновуючись на з'ясуванні такого аспекту, який передбачає дослідження сутнісного змісту правових форм реалізації екологічної функції як одного з визначальних векторів життєдіяльності сучасної держави. Це підтверджує позиція М. Бухтерової, яка вважає, що зміст будь-якого явища не може існувати поза відповідною формою [1, с. 21]. Тому, зважаючи на пріоритетність екологічного напрямку